

ضمانت اجرای ممنوعه ادغام شرکت‌های تجاری در حقوق ایران و انگلستان

پریا کرمزاده^۱، رضا نیکخواه سرنقی^۲

چکیده

زمینه و هدف: ادغام دارای شرایط و آثاری است که اگر به صورت قانونی و مجاز انجام گیرد، دارای مزایای متعددی هست؛ اما ممکن است شرکت‌ها به صورت غیرقانونی ادغام شوند. موارد ممنوعه ادغام شرکت‌های تجاری در ماده ۷ لایحه قانون تجارت بیان شده است و اگر شرکتی به صورت غیرقانونی ادغام شود، قطعاً دارای ضمانت اجرای حقوقی دارد که یکی از مهم‌ترین ضمانت‌های اجرای آن، ابطال ادغام می‌باشد. بر این اساس نویسنده در نوشتار حاضر، به بررسی ضمانت اجرای ممنوعه ادغام شرکت‌های تجاری پرداخته است و به دنبال پاسخگویی به این سؤال است که ضمانت اجرای ممنوعه شرکت‌های تجاری چه می‌باشد؟

روش: روش پژوهش در مطالعه حاضر، از نظر هدف، توصیفی-تحلیلی و از حیث گردآوری اطلاعات، کتابخانه‌ای و ابزار استفاده در این اثر نسخه برداری است.

یافته‌ها و نتایج: ادغام شرکت‌های تجاری به معنای «ترکیب تجاری» می‌باشد؛ و به این معنا است که کنترل یک یا چند شرکت تحت سیطره یک شرکت تجاری درمی‌آید. ادغام دو یا چند شرکت تجاری زمانی حاصل می‌شود که شرکتی، شرکت دیگر را محو نموده و در خود حل کند. در راستای جلوگیری از ادغام‌های ممنوعه در نظام حقوقی ایران و انگلستان ضمانت‌های اجرایی اعم از مدنی و کیفری با وجود کاستی‌ها و نواقصی پیش‌بینی شده است. ضمانت‌های اجرایی که شدیدترین آنها ابطال، فسخ و تجزیه می‌باشد.

کلید واژه‌ها: ادغام، قانون تجارت، ضمانت اجرا، شرکت‌های تجاری، لایحه حقوق تجارت.

* استناددهی (APA): کرمزاده، پریا؛ نیکخواه سرنقی، رضا. (۱۴۰۰). ضمانت اجرای ممنوعه ادغام شرکت‌های تجاری در حقوق ایران و انگلستان. *تحقیقات حقوقی آزاد*، ۱۴(۵۲)، ۳۳۹-۳۵۶.

http://alr.iauctb.ac.ir/article_687359.html

۱. گروه حقوق، موسسه آموزش عالی آفاق، ارومیه، ایران. (نویسنده مسئول). رایانامه: pariya.karamzadeh@gmail.com

۲. استادیار گروه فقه و حقوق اسلامی، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران. رایانامه: r.nikkhah@urmia.ac.ir

مقدمه

انواع شرکت‌های تجاری دارای شخصیت حقوقی مستقل می‌باشند و این استقلال شخصیت حقوقی موجب تفکیک دارایی، اموال و حقوق این دسته از اشخاص می‌شود. شرکت‌های تجاری، بنگاه‌های اقتصادی و نهادهای مالی گاهی به دلایل مختلف درصدد ادغام با یکدیگر و ایجاد تشکیلات جدید، فارغ از استقلال حقوقی قرار می‌گیرند، لذا ادغام شرکت‌های تجاری موجب پیوستگی و وابستگی شرکت‌ها در جهت کسب توان تجاری در بازارهای داخلی و خارجی می‌گردد. از جمله اهداف و مقاصد اصلی ادغام مربوط به اصل واگذاری‌های شرکت‌های دولتی در اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی و کاهش هزینه‌ها و ریسک ناشی از ادغام صورت می‌باشد. شرکت‌های تجاری در پیشرفت اقتصاد کشور از جایگاه بالایی برخوردار هستند و روز به روز به تعداد شرکت‌های تجاری افزوده می‌گردد و یا ممکن است تغییراتی در شرکت‌هایی تجاری رخ دهد. از جمله مهم‌ترین تغییراتی که در بین شرکت‌های تجاری رخ می‌دهد، ادغام شرکت‌های تجاری می‌باشد. ادغام شرکت‌های تجاری سبب کسب توان رقابت در بازار تجارت می‌گردد. به این صورت که سبب کاهش ریسک و هزینه، ایجاد ظرفیت‌های جدید در تولید می‌گردد و همین امر موجب می‌شود که شرکت‌ها قدرت بیشتری را در بازار کار کسب نمایند؛ اما این رویه زمانی رخ می‌دهد که ادغام شرکت‌های تجاری بر مبنای قانون ممنوع نبوده و مجاز باشد. چراکه اگر ادغام شرکت‌های تجاری مخالف ماده ۷ لایحه قانون تجارت باشد که در این صورت دارای ضمانت اجرای قانونی بوده و ادغام باطل اعلام می‌شود.

توسعه روزافزون مباحث حقوق رقابت و موضوع ادغام شرکت‌های تجاری که یکی از مباحث مهم در قوانین رقابتی است و علاوه بر آن وضع مقررات در خصوص ادغام شرکت‌ها و هم‌چنین بخشی مقررات ناظر بر ادغام در حقوق ایران و انگلستان واجد ایراداتی است که نیاز به نگرش در قوانین دارد.

هرچند در خصوص ادغام شرکت‌های تجاری در نظام حقوقی ایران و انگلستان منابعی وجود دارد، اما تحقیق و اثری که به صورت مستقل و مفصل به این مسأله یعنی ضمانت اجرای ممنوعه ادغام شرکت‌های تجاری پردازد، وجود ندارد و این تحقیق برای اولین بار است که ضمانت اجرای ممنوعه شرکت‌های تجاری را به صورت مفصل و منسجم مورد بررسی قرار می‌دهد.

۱. تعریف حقوقی و قانونی ادغام

همان‌طور که بیان شد در هیچ‌کدام از مواد قانون تجارت ادغام شرکت‌ها به معنای اصلی آن تعریف نشده است.

در بند ۱۶ ماده یک قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل چهل و چهارم (۴۴) قانون اساسی ادغام بدین شکل تعریف شده است: «اقدامی که بر اساس آن چند شرکت، ضمن محو شخصیت حقوقی

خود، شخصیت حقوقی واحد و جدیدی تشکیل دهند یا در شخصیت حقوقی دیگری جذب شوند» (قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، سازمان خصوصی‌سازی). در بند «د» ماده ۱۸ قانون مذکور یکی از طرق واگذاری شرکت‌های تجاری را ادغام در نظر گرفته شده است که در متن مذکور آمده است. دولت می‌تواند چند شرکت قابل واگذاری دولتی را در هم ادغام کند و سپس به وزارت امور اقتصادی و دارایی اجازه دهد نسبت به واگذاری آن اقدام نماید. در حقوق انگلستان ادغام در حقوق شرکت‌های تجاری به این معنا است که کنترل دو یا چند شرکت تجاری به‌ویژه شرکت سهامی، تحت سیطره یک شرکت تجاری درآید (جوزف، ۱۹۹۰: ۹۸۸).

همان‌طور که بیان گردید، در مقررات قانونی، شرکت تجاری ادغام شونده محو و کلیه دارایی‌ها و تعهدات آن را تحصیل کند. ادغام واقعی، معمولاً بر دو نوع است: «ادغام ساده» و «ادغام ترکیبی». چنانچه دارایی‌ها و تعهدات دو شرکت تجاری به یکی از آنها منتقل شود، ادغام ساده و چنانچه دارایی‌ها و تعهدات دو شرکت تجاری به یک شرکت تجاری جدید منتقل شود، ادغام ترکیبی نام دارد (عیسائی تفرشی، ۱۳۹۱: ۱۲۴).

۲. اشکال ادغام

ادغام شرکت‌های تجاری به دو صورت انجام می‌شود. در ابتدا شرکت‌هایی که قصد ادغام شدن را دارند، منحل می‌شوند و از هم برجسته می‌شوند. زمانی که شرکت‌های تجاری منحل می‌شوند، شخصیت حقوقی آنها نیز از بین می‌رود و سرمایه شرکت در بین شرکا و طلب‌کاران تقسیم می‌شود. بعد از انحلال شرکت، شرکایی که با ادغام موافق نیستند می‌توانند سهم خود را از سایر شرکا برداشته و از شرکت خارج شوند. علاوه بر آن طلب‌کارانی که با ادغام شرکت موافق نیستند می‌توانند مطالبات خود را گرفته و از شرکت خارج شوند. بعد از آن که شرکت منحل شد و شرکت جدیدی بر اساس ادغام تأسیس شد، شرکت جدید می‌تواند کوچک‌تر یا بزرگ‌تر از شرکت قبلی باشد؛ که به طبع آن دیون و مطالبات شرکت نیز کوچک‌تر یا بزرگ‌تر است. شخصیت حقوقی شرکت، با ایجاد شرکت جدید تأسیس شده و به اعضای آن سهم جدید اعطا می‌گردد (ستوده تهرانی، ۱۳۸۶: ۲۴۶).

دومین راه ادغام شرکت‌های تجاری این است که همه شرکت‌هایی که قصد ادغام با یکدیگر را دارند، منحل نمی‌شوند، بلکه فقط تعدادی از آنها منحل می‌شود و یکی از این شرکت‌ها باقی می‌ماند و بعد از آن شخصیت حقوقی شرکت از بین رفته و به شرکتی که منحل نشده می‌پیوندد. در این صورت، دارایی شرکت‌های منحل شده به شرکت باقی‌مانده انتقال می‌یابد که به تبع آن تمام حقوق و مطالبات شرکت‌های مزبور نیز به شرکت اخیر منتقل می‌شود (همان).

شرکت باقی‌مانده با قبول دارایی‌های شرکت‌های از بین رفته سرمایه خود را افزایش می‌دهد و به صاحبان سهام شرکت‌های منحل شده، به جای سهام قبلی، سهام شرکت جدید داده می‌شود. با

قبول دارایی‌های شرکت‌های منحل شده، شرکت باقی‌مانده موظف است که علاوه بر مطالبات تمام بدهی‌های شرکت‌های قبلی و طلبکاران موافق با اختلاط را به حساب خود قبول نماید. برای انتقال دارایی شرکت‌های منحل شده به شرکت باقیمانده علاوه بر مشخص نمودن میزان سهم الشرکه نقدی هر یک از شرکت‌ها، باید مقررات مربوط به تقویم میزان آورده‌های غیرنقدی شرکت‌ها نیز رعایت گردد. البته این امر در قانون تجارت به صراحت تبیین شده است. ماده ۵۹۲ ق.ت به تجزیه جزئی و کلی شرکت‌ها عنایت دارد: تجزیه شرکت‌ها به دو قسم کلی و جزئی انجام می‌شود: بخشی از اموال و دیون شرکت به یک یا چند شرکت جدید، تجزیه جزئی و به واگذاری کلیه اموال و دیون شرکت به حداقل دو شرکت جدید، تجزیه کلی اطلاق می‌شود. در تجزیه کلی شرکت تجزیه‌شده شخصیت حقوقی خود را از دست می‌دهد.

۳. ادغام شرکت‌ها در حقوق انگلستان

ادغام شرکت‌های عمومی و خصوصی در حقوق انگلستان بر اساس ماده ۴۲۵ و بعد قانون شرکت‌های تجاری، مصوب ۱۹۸۵ انجام می‌شود و متضمن تشریفات پیچیده‌ای است. دادگاه نقش فعالی در انعقاد قرارداد ادغام دارد و تشکیل جلسه مجمع عمومی شرکت‌های سهامی باید با اجازه دادگاه باشد. در نهایت طرح مصوب مجمع عمومی نیز باید به تصویب دادگاه برسد. قانون‌گذار با پذیرش دستورالعمل سوم اتحادیه اروپایی، شرایط بیشتری را در مورد ادغام واقعی بین دو شرکت عمومی مقرر داشته است. عمده تفاوت آنها این است که وقتی ادغام بین دو شرکت عمومی باشد، تصویب مجمع عمومی هر یک از شرکت‌های ادغام‌کننده و ادغام شونده لازم است، در حالی که در ادغام بین دو شرکت خصوصی و یا ادغام بین یک شرکت عمومی و یک شرکت خصوصی، فقط تصویب مجمع عمومی شرکت سهامی ادغام شونده لازم است. تشریفات که مجمع عمومی صاحبان سهام برای تصویب ادغام باید رعایت کنند (گریفین، ۱۹۹۸: ۸۱۷).

۴. اجازه از دادگاه برای تشکیل مجمع عمومی صاحبان سهام

شرط اول برای انعقاد قرارداد این است که شرکت یا شرکت‌های عمومی یا خصوصی برای تشکیل مجمع عمومی صاحبان سهام از دادگاه اجازه بگیرند.

بعد از این که دادگاه اجازه تشکیل جلسه مجمع عمومی را داد، سهامداران با رعایت ماده ۴۲۶ قانون شرکت‌های تجاری، مصوب ۱۹۸۵ باید به مجمع عمومی دعوت شوند. در دعوت‌نامه باید موضوع ادغام دو شرکت و آثاری که بر حقوق سهامداران و دارندگان اوراق قرضه دارد، قید شود. عدم رعایت مقررات توسط شرکت سهامی مستوجب جریمه می‌باشد و دادگاه در جایی که ماده ۴۲۶ رعایت نگردیده باشد طرح را تأیید نمی‌کند (دین، ۱۹۹۴: ۲۳۶).

زمانی که ادغام بین دو یا چند شرکت عمومی باشد باید بین انتشار تسلیم طرح به مرجع ثبت شرکت‌ها و تشکیل جلسه مجمع عمومی صاحبان سهام حداقل یک ماه فاصله باشد. هم‌چنین، مدیران هر یک از شرکت‌های سهامی طرف قرارداد ادغام ضمن ارسال دعوت‌نامه موضوع ماده ۱۲۶ قانون شرکت‌های تجاری، مصوب ۱۹۸۵ طرح ادغام را از لحاظ حقوقی و اقتصادی توجیه کنند. در واقع دلایل لزوم ادغام دو شرکت توسط هیئت مدیره هر یک از شرکت‌های عمومی ادغام و ادغام شونده و علت نسبت تعیین‌شده در مورد تبادل سهام توضیح داده شود (گلین، ۱۹۹۴: ۸۱۷).

۵. ماهیت حقوقی ادغام شرکت‌های تجاری

عدم پیش‌بینی و تشریح کامل ادغام شرکت‌های تجاری در قوانین اصلی، ابهاماتی زیادی را در خصوص ماهیت آن به همراه دارد. در خصوص ادغام، بدواً مدیران شرکت موظف‌اند موافقت کلی و اصولی مجمع عمومی فوق‌العاده شرکت‌های سهامی یا مجمع عمومی شرکا را در سایر شرکت‌ها با فکر ادغام کسب کنند، متعاقباً نامبردگان باید طرح مشترک ادغام را با همکاری و تصویب هیات مدیره همه شرکت‌های طرف ادغام تهیه نمایند. لذا ادغام نوعی تفاهم‌نامه است (صفری، ۱۳۹۰: ۱۹۶).

برخی از حقوقدانان ماهیت ادغام شرکت‌های تجاری را عقد بیع تلقی می‌نمایند و تفاهم و اداره ارکان تصمیم‌گیرنده شرکت (مجامع عمومی) برای ادغام در شرکت دیگر در چارچوب اساسنامه را امری الزام‌آور تلقی می‌نمایند (جعفری، ۱۳۹۴: ۳).

اما با توجه به اینکه در ادغام شرکت تجاری، شخصیت حقوقی شرکت‌های قبلی ادغام‌شونده از بین می‌رود و به نحوی محو می‌گردد و همچنین تشریفات خاص بیع در ادغام همچون عین بودن مبیع و مباحث مربوط به اختیارات، در ادغام شرکت تجاری تسری ندارد و جایگاه خریدار و فروشنده به معنای واقعی آن نیز موضوعیت پیدا نمی‌نماید، لذا نمی‌توان ادغام شرکت‌های تجاری را بیع تلقی نمود.

در خصوص تقارن ادغام با شرکت مدنی می‌توان بیان نمود، هرچند ادغام شرکت‌های تجاری با ماهیت شرکت‌های مدنی تشابهاتی دارد، اما ماهیت این دو فرایند تفاوت‌های اساسی نیز با هم دارد و این تفاوت در مخلوط‌شدن دارایی و ایجاد شخصیت حقوقی جدید متبلور می‌شود، در حالی که در شرکت مدنی شخصیت حقوقی جدید ایجاد نمی‌شود. لذا نمی‌توان ادغام شرکت‌های تجاری را عقد شرکت مدنی تلقی نمود (رضوی و همکاران، ۱۳۹۸: ۸).

برخی دیگر از حقوقدانان ادغام شرکت‌های تجاری را در قالب عقد صلح در نظر می‌گیرند بر طبق ماده ۷۵۸ قانون مدنی، صلح در مقام معاملات، هرچند نتیجه معامله را به جای آن واقع شده است می‌دهد، لیکن شرایط و احکام خاصه آن معامله را ندارد. صلح در حقوق ایران به عنوان

ام‌العقود تلقی می‌گردد و می‌توان تمامی عقود را در آن جاری نمود؛ اما با توجه به شرایط خاص ادغام شرکت‌های تجاری و رعایت برخی از شرایط و مقررات جهت اعمال ادغام شرکت‌های تجاری، تلقی نمودن ادغام شرکت‌های تجاری به‌عنوان عقد صلح با اشکالات حقوقی مواجه می‌باشد؛ زیرا در ادغام نمی‌توان از برخی از تشریفات و الزامات حقوقی چشم‌پوشی نمود، در حالی که در عقد صلح می‌توان با تراضی طرفین برخی از موارد را تعدیل نمود (صفی‌نیا، ۱۳۸۱: ۹۱).

با جمیع موارد فوق، هرچند ادغام یک فرایند تجاری تلقی می‌گردد و بررسی ماهیت آن در قانون مدنی راه به بیراهه رفتن است، لکن به‌نظر می‌رسد به‌طور کلی ادغام شرکت‌های تجاری را می‌توان در قالب ماده ۱۰ قانون مدنی جزء عقود غیرمعین تلقی نمود و احکام خاصی را بر آن جاری کرد؛ زیرا ادغام شرکت‌های تجاری شرایط خاص خود دارد و نمی‌توان قالب عقود معینه در قانون مدنی را بر آن مترتب نمود.

بنابراین از لحاظ ماهیتی، در ادغام، شخصیت حقوقی شرکت‌های ادغام شونده از بین می‌روند و تمامی تعهدات، حقوق و دیون شرکت‌های ادغام‌شونده به شرکت جدید و یا شرکت (ادغام‌پذیرنده) منتقل می‌شود.

در تعریف فوق به‌محض ادغام شخصیت حقوقی، شرکت‌های ادغام شونده محو می‌شود. همچنین با توجه به تعریف یادشده، ادغام سایر اشخاص حقوقی در یکدیگر مانند ادغام مؤسسات مالی و اعتباری و یا سایر اشخاص پیش‌بینی نشده است.

همان‌طور که بیان گردید، ادغام شرکت‌های تجاری می‌بایستی در چارچوب قوانین تجارت انجام گیرد؛ زیرا در ادغام شرکت‌های تجاری، اموال و دارایی‌ها، مطالبات، سود و زیان، اعتبار و سایر امتیازات و تکالیف به شرکت تجاری دیگر و یا شرکت جدید منتقل می‌شود.

چگونگی ادغام شرکت‌های تجاری، فرایند ارزیابی اموال و مطالبات و مرحله تصمیم‌گیری تا ثبت نزد مرجع ثبت شرکت‌ها و وضعیت سرمایه و نحوه ادای دیون شرکت‌های ادغام شونده، نحوه به‌کارگیری کارکنان و کارگران قبلی و سایر موارد می‌بایستی به‌صورت تفصیلی در قانون تجارت پیش‌بینی و مورد تحلیل قرار گیرد.

بدیهی است مسئولان امور شرکت‌ها و مجامع عمومی صاحبان سهام در موقعی که تصمیم به اختلاط (ادغام) شرکت می‌گیرد، شرایط اصولی را که برای اختلاط و حفظ حقوق صاحبان سهام هر یک از شرکت‌ها باید رعایت گردد، به‌صورت موافقت‌نامه‌ای تنظیم می‌نمایند که طبق آن عمل گردد (ستوده تهرانی، ۱۳۸۰: ۲۴۴).

در ادامه ممکن است، ادغام شرکت‌های تجاری در برخی قوانین خاص ممنوع گردد که می‌توان به موارد ذیل اشاره نمود:

هرگاه در جریان ادغام یا در نتیجه آن، اعمالی که منجر به اخلال در رقابت می‌شود از جمله احتکار و استنکاف از معامله، استنکاف فردی یا جمعی از انجام معامله و یا محدود کردن مقدار کالا یا خدمت موضوع معامله، وادار کردن اشخاص دیگر به استنکاف از معامله و یا محدود کردن معاملات آنها با رقیب، قیمت‌گذاری تبعیض‌آمیز، عرضه و یا تقاضای کالا یا خدمت مشابه به قیمت‌هایی که حاکی از تبعیض بین دو یا چند طرف معامله و یا تبعیض قیمت بین مناطق مختلف به‌رغم یکسان بودن شرایط معامله و هزینه‌های حمل و سایر هزینه‌های جانبی آن باشد. تبعیض در شرایط معامله رخ دهد، ادغام ممنوع می‌باشد. همچنین هرگاه در نتیجه ادغام، قیمت کالا یا خدمت به‌طور نامتعارفی افزایش یابد و یا هرگاه ادغام موجب ایجاد تمرکز شدید در بازار شود و هرگاه ادغام، منجر به ایجاد بنگاه یا شرکت کنترل‌کننده در بازار شود، ادغام شرکت‌های تجاری ممنوع می‌باشد (قانون اجرای اصل ۴۴ قانون اساسی ماده ۴۸).

پیش‌بینی مجدد و کلی فرایند ادغام شرکت‌های تجاری در ماده ۱۰۵ قانون برنامه توسعه اقتصادی جای بسی تعجب می‌باشد. در حالی که در قانون برنامه‌ی چهارم، ادغام شرکت‌های تجاری پیش‌بینی شده بود و فرصت پنج‌ساله جهت وضع قوانین مرتبط و یا پیش‌بینی آیین‌نامه و یا دستورالعمل وجود داشته که متأسفانه به دلیل عدم تبیین شرایط و ضوابط آن، عملاً ادغام شرکت‌های تجاری منتفی گردید و فقط شرکت‌های دولتی یا شرکت‌های خصوصی که دارای سهام مالکیت دولتی می‌باشند در برخی از موارد توانستند، از ظرفیت‌های ادغام استفاده نمایند.

ادغام شرکت‌های تجاری، مادامی که موجب ایجاد تمرکز و بروز قدرت انحصاری نشود در چارچوب اساسنامه امکان‌پذیر می‌باشد، هرچند که قانون‌گذار در قانون برنامه‌ی پنجم توسعه عدم انحصار و عدم ایجاد تمرکز را شرط ادغام در نظر گرفته است، اما سابقه‌ی ادغام شرکت‌های بزرگ از جمله شرکت‌های نفتی، پتروشیمی، سیمان و آب و فاضلاب نشان‌دهنده‌ی ایجاد انحصار در زمان ادغام شرکت‌های تجاری در ایران ایجاد می‌گردد.

سکوت قانون‌گذار در تبیین ادغام شرکت‌های تجاری موجب ابهامات زیادی شده است. البته در لایحه جدید قانون تجارت که در اجرای اصل ۸۵ قانون اساسی به تصویب کمیسیون قضایی مجلس و رئیس مجلس شورای اسلامی رسیده است، مراحل و انواع ادغام شرکت‌های تجاری پیش‌بینی شده است که مورد تائید شورای نگهبان قرار نگرفته است.

۶. شرایط ادغام

یکی از ضروری‌ترین شرایط ادغام شرکت‌های تجاری این است که تمام شرکت‌های تجاری با یکدیگر ادغام می‌شوند. این شرکت‌ها یک هدف دارند و همه آنها از یک نوع می‌باشند؛ اما از آنجایی که قوانین شرکت‌های ادغام‌شده با یکدیگر تفاوت دارد، تنها شرکت‌های دارای سیستم و قواعد یکسان، دارای قابلیت ادغام هستند (خزائی، ۱۳۸۵: ۵۷). برای مثال ادغام شرکت تضامنی با

شرکت سهامی با یکدیگر به سختی صورت می‌گیرد؛ چراکه هر یک از این شرکت‌ها دارای قواعد و مقررات مخصوص به خود و با یکدیگر متفاوت می‌باشند. به‌طور کلی در خصوص ادغام شرکت‌های تجاری باید دو دسته از شرایط قانونی را مورد توجه قرار دهیم. اول اینکه تمام شرایط قانونی مربوط به انحلال شرکت را مورد بررسی قرار داده، دوم اینکه شرایط قانونی الحاق به شرکت جدید را داشته باشد یعنی از نظر قانونی ممنوع نباشد.

اما گاهی اوقات، ادغام شرکت‌های تجاری با یکدیگر منجر به انحلال شرکت اولی می‌گردد؛ و در این ادغام حقوق شرکا ممکن است ضایع شود. برای مثال، در شرکت‌های سهامی که شرکا دارای سهام ممتاز هستند با انحلال این شرکت حقوق آنها از بین می‌رود. ادغام شرکت ممکن است سهام آنها را نیز لغو کند. در نهایت باید گفت، انحلال شرکت و ادغام آن با شرکت دیگر بستگی به موافقت دارندگان این نوع سهام‌ها دارد. از طرف دیگر، در رابطه با تزییع شدن یا نشدن حقوق طلبکاران باید وضعیت و شرایط شرکت مورد بررسی قرار گیرد. چنانچه وضعیت مالی شرکتی جدید که تازه تأسیس شده است، خوب باشد موجب شکوفایی اقتصادی می‌گردد؛ اما اگر وضعیت مالی خوبی نداشته باشد اثر سوئی را در رشد اقتصاد به دنبال خواهد گذاشت. نکته‌ای که در اینجا قابل توجه است این است که ادغام شرکت‌های تجاری باید بر مبنای قانون بوده و به‌صورت قانونی ادغام شوند (اسکینی، ۱۳۸۵: ۴۵).

در خصوص شرکت‌های تجاری باید به مقررات کلی قانون تجارت مراجعه کرد. مطابق لایحه قانونی سال ۱۳۴۷ هیچ اکثریتی نمی‌تواند بر تعهدات صاحبان سهام می‌افزاید. آنچه از این ماده نتیجه می‌شود این است که برخلاف شرکت‌های تعاونی که می‌توانند با تشکیل مجمع عمومی فوق‌العاده در مورد ادغام شرکت تصمیم‌گیری نمایند طبق مقررات عمومی که در موارد عدم وجود قانون خاص بر دیگر شرکت‌ها حکم فرماست، هیچ اکثریتی نمی‌تواند در مورد ادغام شرکت‌ها تصمیم‌گیری نماید. هر تصمیمی که بخواهد در حقوق و تکالیف شرکا تغییری ایجاد نماید، می‌تواند در قلمرو ماده ۹۴ قرار بگیرد. در نهایت آنچه نتیجه می‌شود این است که در صورت مخالفت برخی از شرکا تنها راه انحلال شرکت می‌باشد. شرکا می‌توانند پس از انحلال شرکت و تصفیه آن و نهایتاً خارج نمودن سهم شرکای مخالف از سرمایه شرکت، تصمیم به ادغام بگیرند. البته این نتیجه چندان مطلوب به نظر نمی‌رسد، ولی از آنجایی که در این رابطه نصّ قانونی خاصی وجود ندارد، این، تنها راه قانونی به نظر می‌رسد. معمولاً در شرکت‌ها مسئولان امور شرکت‌ها و مجامع عمومی صاحبان سهام وقتی تصمیم به ادغام شرکت‌ها می‌گیرند، یکسری شرایط و اصولی در جهت رعایت حقوق شرکا و صاحبان سهام و همچنین در ارتباط با شرایط و تشریفات ادغام شرکت‌ها معین نموده و در ارتباط با آن موافقت‌نامه‌ای تنظیم می‌نمایند که تمام شرکت‌ها باید طبق

آن عمل نمایند (ستوده تهرانی، پیشین: ۲۴۶)، مهم اینکه این موافقت‌نامه نباید مخالف با مقررات عمومی و اختصاصی ادغام شرکت‌ها در قانون باشد.

۷. شرایط ادغام شرکت‌های تجاری در حقوق انگلستان

در حقوق این کشور، شرایط اساسی قرارداد در طرح ادغام قید می‌شود و باید حاوی مندرجات نام شرکت‌های عمومی طرف قرارداد، نسبت تبادل سهام، میزان تخصیص سهام جدید از جانب شرکت سهامی ادغام‌کننده و منافع مدیران، مثلاً وضعیت مدیران شرکت سهامی ادغام‌شونده باید روشن باشد و مشخص شود که آیا مدیریت شرکت سهامی ادغام‌شونده جایگاهی در شرکت سهامی ادغام‌کننده دارد یا خیر؟ در موقعی که ادغام بین دو یا چند شرکت عمومی مطرح باشد، شرایط مندرج در طرح ادغام باید تسلیم مرجع ثبت شرکت‌ها شود و وصول آن در روزنامه رسمی منتشر شود. انتشار آن در روزنامه رسمی به منزله اطلاع رسمی تسلیم طرح ادغام به مرجع ثبت شرکت‌ها است (گلین، ۱۹۹۴: ۸۱۷).

۸. ادغام‌های ممنوع

مطابق قاعده کلی در ماده ۷ لایحه قانون رقابت، هیچ شخص حقیقی و حقوقی نباید سهام یا سرمایه شرکت‌ها یا بنگاه‌های دیگر را به نحوی تملک کند که موجب اخلال رقابت در یک یا چند بازار گردد. هم‌چنین ماده ۹ لایحه مذکور انواع مختلف ادغام اعم از یک‌جانبه یا دو یا چندجانبه را در صورتی که یکی از آثار زیر را به دنبال داشته باشد، ممنوع می‌کند (صادقی، ۱۳۸۶: ۳۴):

- ۱) در جریان ادغام یا در نتیجه آن شیوه‌های تجاری غیرمنصفانه اعمال شود؛
- ۲) هرگاه در نتیجه آن قیمت کالا یا خدماتی به‌طور نامتعارفی افزایش یابد؛
- ۳) هرگاه ادغام موجب ایجاد تمرکز شدید در بازار شود؛
- ۴) هرگاه ادغام به ایجاد بنگاه یا شرکت کنترل در بازار منجر شود.

۹. ضمانت اجرای ادغام ضد رقابتی در حقوق ایران

ضمانت اجرای توافقات و اقدامات ضد رقابت در ماده‌ی ۶۱ قانون رقابت بیان شده است. بر اساس این ماده از جمله ضمانت اجرای خاص قابل اعمال در مورد ادغام‌ها، می‌توان به دستور فسخ قرارداد، دستور فروش سهام یا سرمایه‌ی تملک شده، تعدیل اساسنامه‌ی شرکت ادغام‌کننده و ابطال قرارداد ادغام و تجزیه‌ی ساختاری شرکت ادغام‌کننده اشاره نمود.

حسب ماده ۶۲ قانون رقابت، شورای رقابت تنها مرجع رسیدگی به رویه‌های ضد رقابتی است و مکلف است در صورتی که پس از بررسی و تحقیق، وقوع رویه‌های ضد رقابتی را احراز کند در چهارچوب ماده‌ی ۶۱ تصمیم بگیرد. مقررهای اخیر در بند ۱ از دستور به فسخ هر نوع قرارداد،

توافق و تفاهم متضمن رویه‌های ضد رقابتی موضوع مواد ۴۴ تا ۴۸ نام‌برده است؛ بنابراین ضمانت اجرای قراردادی کلیه توافقات ضد رقابتی در حقوق ایران اعم از توافقات موضوع مواد ۴۴ تا ۴۶، تملک‌های موضوع ماده ۴۷ و علی‌الظاهر ادغام‌های موضوع ماده ۴۸ قانون رقابت، شورای رقابت تنها مرجع رسیدگی به رویه‌های ضد رقابتی است و مکلف است در صورتی که پس از بررسی و تحقیق، وقوع رویه‌های ضد رقابتی را احراز کند در چارچوب ماده و چنان که برخی از حقوق‌دانان پنداشته‌اند، بطلان توافقات ضد رقابتی در حقوق ایران پذیرفته نشده است (فضایلی، ۱۳۸۹: ۲۶۲).

در بند ۷ ماده ۶۱ از تعلیق ادغام سخن گفته شده است ولی متأسفانه تعریفی درست و منطقی از این واژه در قانون رقابت وجود ندارد. اجمالاً باید گفت با توجه به مفهومی که از تعلیق در حقوق قراردادها سراغ داریم، عقد معلق در دوران تعلیق فاقد هرگونه اثری می‌باشد، بنابراین حقوق و تکالیف طرفین همانند حالتی است که در فقدان توافق وجود داشته است. در مورد اینکه آیا شورای رقابت رأساً می‌تواند وقوع ادغام را معلق بر امری احتمالی نماید یا خیر، قانون رقابت ساکت است، ولی با توجه به خاص بودن ضمانت اجراها در حقوق رقابت و با توجه به اینکه شورا می‌تواند قرارداد ادغام را فسخ یا ابطال نماید به طریق اولی می‌تواند آثار آن را متوقف بر وقوع امر معینی نماید که از ضمانت اجرای ابطال و فسخ خفیف‌تر است (طالب احمدی، ۱۳۸۴: ۱۴۵).

علاوه بر تعلیق ابطال و فسخ قرارداد ادغام ضمانت اجرای دیگری که در بند ۷ ماده ۶۱ برای ادغام‌های ضد رقابتی در نظر گرفته شده، تجزیه است. تفاوت تجزیه و ابطال در این است که تجزیه عطف به ماسبق نمی‌شود و آثار به‌جا مانده از ادغام را از لحظه تشکیل تا زمان تجزیه از میان بر نمی‌دارد. همچنین برخلاف تعلیق، ادغام را به‌طور قطعی نسبت به آینده منحل می‌کند، اما تفاوت آن با فسخ در این است که در فسخ از لحظه وقوع فسخ، وضع طرفین به حالت پیش از وقوع ادغام اعاده می‌گردد. به‌عنوان نمونه اگر دو بنگاه که هر یک به ترتیب ۳۰ یا ۴۰ درصد سهم بازار را در اختیار دارند با هم ادغام شوند و بنگاه جدیدی را به‌وجود آورند، در نتیجه‌ی فسخ ادغام آنها مجدداً بنگاه اولیه به نسبت مشارکتشان در ایجاد بنگاه جدید تأسیس می‌گردند؛ اما در تجزیه لزوماً اعاده‌ی وضع به حالت سابق رخ نمی‌دهد. در این موارد وضعیت بنگاه‌ها به نحوی است که عملاً امکان اعاده به حالت پیش از ادغام وجود ندارد یا آنکه مقام رقابتی چنین اعاده‌ای را به صلاح بازار نمی‌داند، از همین رو بنگاه‌های ناشی از ادغام به هر چند تعداد بنگاه مستقل و با هر میزان از دارایی که صلاح بداند تقسیم می‌نماید. بند ۱۷ ماده ۱ قانون رقابت در تعریف تجزیه بیان می‌دارد: «اقدامی است که بر اساس آن یک شرکت ضمن محو شخصیت حقوقی خود، دو یا چند شخصیت حقوقی جدید تشکیل دهد، این بند تنها بر تجزیه‌ی کلی شرکت نظر دارد و انفکاک قسمتی از شرکت را که با ایجاد شخصیت حقوقی جدید، همراه با ادامه‌ی زندگی شرکت سابق می‌شود را در بر نمی‌گیرد» با این وجود در لایحه نوین تجارت مصوب ۱۳۹۱، بند تنها بر تجزیه‌ی کلی شرکت

نظر دارد و انفکاک قسمتی از شرکت را که با ایجاد شخصیت حقوقی جدید، همراه با ادامه‌ی زندگی شرکت سابق می‌شود را در بر نمی‌گیرد، با این وجود در لایحه نوین تجارت مصوب در بند ۴ ماده ۴۸ به آن اشاره شده است (رشوند بوکلانی، ۱۳۹۲: ۵۸).

۹-۱. دستور فسخ

بند یک ماده ۶۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی یکی از ضمانت‌اجراهای توافق‌هایی که متضمن رویه‌های ضد رقابتی هستند را دستور فسخ آنها قرار داده است. این ضمانت اجرای مدنی شامل کلیه توافقات ضد رقابتی از جمله ادغام‌های موضوع ماده ۴۸ قانون می‌شود؛ بنابراین ضمانت اجرای یادشده صرفاً اختصاص به ادغام‌های ضد رقابتی ندارد. مطابق قواعد عمومی قراردادهای فسخ ایقاعی است که اختیار انحلال یک‌جانبه عید را برای یکی از طرفین یا شخص ثالثی به همراه دارد. هنگامی که سخن از فسخ قرارداد به میان می‌آوریم، بدان معنی است که در واقع عقدی به شکل صحیح منعقد شده است و تا زمان فسخ، آثار قانونی خود را به بار می‌آورد. این در حالی است که ماده ۴۸ سخن از ادغام منع به میان آورده است و این امر به هیچ‌وجه با ماهیت فسخ سازگاری ندارد؛ زیرا پذیرش فسخ در خصوص ادغام‌های ضد رقابتی با عنایت به مطالب عنوان‌شده به این معنا است که ادغام به شکل صحیح صورت گرفته و تا زمان فسخ نیز آثار خود را ایجاد نموده است. اثر فسخ نسبت به آینده است و وجود عقد را از آغاز مخدوش نمی‌سازد و پیش از فسخ قرارداد اثر خود را به وجود آورده است و نمی‌توان وجود آن را انکار کرد (کاتوزیان، ۱۳۹۰: ۳۵۶)؛ اما قانون‌گذار در خصوص توافقات ضد رقابتی از جمله ادغام‌های ضد رقابتی، با توجه به آثار آنها، به شورای رقابت اختیار فسخ معامله در صورت صلاح‌دید را داده است. تصمیمی که شورا در این رابطه اتخاذ می‌نماید، تأسیسی است نه اعلامی و از نظر ماهیتی و اصول حقوقی باید این تصمیم را علی‌رغم استفاده از واژه دستور، حکم تلقی نماییم؛ زیرا دستور قابلیت تجدید نظر را ندارد، در حالی که این تصمیم شورا قابل تجدید نظر است.

۹-۲. دستور توقف

قانون‌گذار در بند ۲ ماده ۶۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴، دستور توقف به طرفین توافق با توافقی‌های مرتبط با آن، از ادامه رویه‌های ضد رقابتی مورد نظر را پیش‌بینی نموده است و با توجه به اینکه توافق در مقرر مذکور به معنای عام به کار رفته است شامل ادغام که ماهیت قراردادی دارد نیز می‌شود. بند ۳ ماده ۶۱ نیز از دستور به توقف رویه ضد رقابتی یا دستور به عدم تکرار آن سخن به میان آورده که به نظر می‌رسد همان‌گونه که پیش از این اشاره شد این بند ناظر بر ادغام نبوده و شامل رویه‌های ضد رقابتی یک‌جانبه که ماهیت غیر قراردادی دارند و توافق محسوب

نمی‌شوند، می‌گردد. در خصوص اعمال بند ۲ موصوف، یکی از نویسندگان اعمال این ضمانت اجرا را پس از اجرایی شدن توافق ضد رقابتی، عملی می‌دانند (رشوند بوکانی، ۱۳۹۰: ۳۷۰).

۹-۳. دستور به استرداد اضافه درآمد یا توقیف اموال

قانون‌گذار یکی از ضمانت اجرای قابل اعمال در خصوص اعمال ضد رقابتی از جمله ادغام‌های مشمول ماده ۴۸ را استرداد اضافه درآمد و یا توقیف اموال تحصیل شده از رویه‌های ضد رقابتی قرار داده است. بند ۸ ماده ۶۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴ که بر موضوع حاکم است مانند بسیاری بندهای دیگر در ماده ۶۱ دارای ابهام‌هایی است. ابهام نخست آن است که قانون‌گذار مشخص ننموده که اضافه درآمد باید به چه شخصی مسترد گردد. دولت یا اشخاص حقیقی یا حقوقی ذی‌نفع؟ استفاده از واژه «استرداد» می‌تواند مؤید این امر باشد که اضافه درآمد باید به اشخاص حقیقی یا حقوقی متضرر مسترد گردد. کما اینکه استفاده از عبارت «و یا توقیف اموالی که از طریق ارتکاب رویه‌های ضد رقابتی...» در ادامه بند مزبور می‌تواند نظر فوق را تقویت نماید. به نظر می‌رسد، قانون‌گذار، برحسب این مورد این اختیار را به شورای رقابت داده تا در صورت امکان، نسبت به صدور دستور استرداد اضافه درآمد به اشخاص ذی‌نفع در راستای تأمین منافع آنان اقدام نماید و در صورت عدم امکان، با صدور دستور توقیف اموال و سلب مالکیت از شرکت متخلف به نفع دولت، با صرف آنها در راه منافع عمومی، از آثار زیان‌بار وارده به جامعه کاسته شود. دوم آنکه قانون‌گذار در استفاده از عبارت توقیف اموال، مسامحه نموده و نظر به مصادره با ضبط این اموال به‌عنوان یک ضمانت اجرای کیفری داشته است. به عبارت دقیق‌تر، مصادره خاص اموال حاصله از رویه‌های ضد رقابتی از جمله ادغام‌های ممنوع مد نظر قانون‌گذار بوده است. مصادره خاص اموال عبارت است از استیلاي دولت بر بخشی از دارایی به‌طور دائم که گاه موضوع جرم محصول جرم و گاه ابزار و آلت جرم به‌شمار می‌آید. در واقع مصادره خاص عموماً شامل اموال و اشیایی می‌شود که به نحوی با جرم ارتباط دارد (اردبیلی، ۱۳۹۳: ۱۰۱-۱۰۰). این ضمانت اجرا زمانی می‌تواند در ارتباط با ادغام‌ها، موقر و عملی باشد که ادغام نهایی شده و در این میان اموال و منافع غیر مشروع برای شرکت ادغام‌کننده جدید، ایجاد نموده باشد. یادآوری این نکته ضرورت دارد که با عنایت به صدر ماده ۶۱: «... شورا... می‌تواند حسب مورد یک یا چند تصمیم زیر را بگیرد...» و توجه به این نکته که وقتی شورا تصمیم به صدور «دستور» استرداد اضافه درآمد یا توقیف اموال می‌گیرد، منطقی است که خود نیز میزان درآمد مورد استرداد یا مال مورد توقیف را مشخص نماید. پذیرش دیدگاه فوق با تردید مواجه می‌گردد. کما اینکه صلاحیت دادگاه عمومی در خصوص تعیین میزان خسارت موضوع تبصره ۱ ماده ۱۰ قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری مصوب ۱۳۹۰ نیز ناظر بر جایی است که حسب آنچه بیان شد، وفق صدر ماده ۶۱ قانون، شورای رقابت علاوه بر صلاحیت احراز وقوع رویه ضد رقابتی،

شایستگی اتخاذ یک یا چند ضمانت اجرای مصرح در ماده ذکور از جمله بند ۸ مورد بحث را نیز دارا است؛ بنابراین به نظر می‌رسد صدور دستور توسط شورای رقابت صورت می‌گیرد و اجرای آن مطابق ماده ۷۰ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصلی ۴۴ که اشعار می‌دارد: «تصمیمات قطعی شورای رقابت یا هیئت تجدید نظر حسب مورد توسط واحد اجرای احکام مدنی دادگستری اجرا می‌شود». از طریق واحد اجرای احکام مراجع قضایی خواهد بود.

۹-۴. ابطال ادغام

شدیدترین ضمانت اجرایی که در خصوص ادغام ممنوعه وجود دارد، ابطال آنها است. وقتی سخن از ادغام ممنوع به میان می‌آید، مناسب‌ترین ضمانت اجرا، ابطال ادغام است. همان‌گونه که رعایت نکردن شرایط و تشریفات ادغام می‌تواند با درخواست ابطال آن از سوی هر ذی‌نفعی روبه‌رو گردد. ادغام ضد رقابتی نیز از این ضمانت اجرا مصونیت نیست و شورای رقابت می‌تواند در صورت صلاح‌دید این راهکار حمایتی را اعمال نماید. با این تفاوت که در مقررات رقابتی با عنایت به جنبه عمومی آن و آثاری که ادغام ضد رقابتی به‌جای خواهد گذاشت، نهاد ناظر خود قادر خواهد بود تصمیم به ابطال ادغام اتخاذ نماید، حتی اگر ذی‌نفعی تقاضای ابطال آن را ننموده باشد، تصمیمی که واجد ماهیت قضایی است، شایان یادآوری است که قابلیت ابطال با باطل بودن یک عمل حقوقی از معنای یکسانی برخوردار نیست. مفهوم قابل ابطال در حقوق ما اصطلاحی است بیگانه که جنبه استثنایی دارد و نباید آن را با عقد باطل اشتباه کرد. در قوانین تجارتي، معامله قابل ابطال به همان مفهومی که در قوانین خارجي به چشم می‌خورد، پیش‌بینی شده است. ماده ۱۳۱ لایحه قانونی اصلاح قسمتی از قانون تجارت مصوب ۱۳۴۷ می‌تواند مصداقی از این مفهوم باشد (کاتوزیان، ۱۳۸۸: ۳۳۱-۳۳۰).

۱۰. مسئولیت مدنی و کیفری ادغام‌های ممنوعه

لزوم جبران خسارت زیان‌دیده توسط واردکننده زیان که به واسطه ارتکاب اعمال خلاف قانون صورت گرفته است طبق قواعد عمومی مسئولیت مدنی انکارناشدنی است و طبق ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹ نیز می‌توان به آن حکم داد. به‌طور کلی اشخاص حقیقی و حقوقی خسارت‌دیده از رویه‌های ضد رقابتی در این قانون، می‌توانند حداکثر ظرف یک سال از زمان قطعیت تصمیمات شورای رقابت یا هیئت تجدید نظر مبنی بر اعمال رویه‌های ضد رقابتی، به‌منظور جبران خسارت به دادگاه صلاحیت‌دار دادخواست بدهند. دادگاه ضمن رعایت مقررات این قانون در صورتی به دادخواست رسیدگی می‌کند که خواهان رونوشت رأی قطعی شورای رقابت یا هیئت تجدید نظر را به دادخواست مذکور پیوست کرده باشد. هم‌چنین در مواردی که تصمیمات شورای رقابت یا هیئت تجدید نظر جنبه عمومی داشته و پس از قطعیت از طریق جراید کثیرالانتشار

منتشر می‌شود، اشخاص ثالث ذی‌نفع می‌توانند با اخذ گواهی از شورای رقابت مبنی بر شمول تصمیم مذکور بر آنها، دادخواست خود را به دادگاه صلاحیت‌دار بدهند. صدور حکم به جبران خسارت، منوط به ارائه گواهی است و دادگاه در صورت درخواست خواهان مبنی بر تقاضای صدور گواهی با صدور قرار اناطه تا اعلام پاسخ شورای رقابت از رسیدگی خودداری می‌نماید. رسیدگی شورا به درخواست‌های این موضوع خارج از نوبت خواهد بود. هم‌چنین ماده ۲۹ پیش‌نویس لایحه مقررات تسهیل‌کننده رقابت و ضوابط مربوط به کنترل و جلوگیری از شکل‌گیری انحصارات صرفاً به اشخاص حقیقی اشاره نموده بود. دوم آنکه اشخاص خصوصی باید جهت مطالبه خسارت به دادگاه مراجعه نمایند و از سوی دیگر به‌طور مستقیم نمی‌توانند از دادگاه عمومی تقاضای جبران خسارت نمایند، بلکه این امر منظور به قطعیت تصمیم شورای رقابت یا هیئت تجدیدنظر مبنی بر اعمال رویه‌های ضد رقابتی است (بادینی، ۱۳۹۱: ۷۶).

۱۱. ضمانت اجرای کیفری

با در نظر گرفتن این حقیقت که انگیزه در مرتکبان جرایم اقتصادی و اعمال‌کنندگان رویه‌های ضد رقابتی، کسب درآمد و کسب قدرت اقتصادی است، عمده کیفرهای تعیین‌شده در قوانین همه کشورها، مجازات نقدی است. در واقع علت مالی بودن مجازات‌ها این است که معمول مرتکبان این جرائم به دنبال سود و درآمد اقتصادی و امتیازات اجتماعی و اقتصادی هستند، لذا قانون‌گذار برای ارباب بازدارندگی بهتر و نیز رعایت اصل تناسب جرم با مجازات، از مجازات نقدی شدید که بستگی به مقدار ضرر و آسیب عمل مرتکب نیز دارد، استفاده کرده است. اگرچه این ضمانت اجراها، موجب بازدارندگی شرکت‌های بزرگ از ارتکاب رویه‌های ضد رقابتی نمی‌شوند (گلستانی نجف‌آرادی، ۱۳۸۷: ۱۴۰). قانون‌گذار در بند ۱۲ ماده ۶۱ قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴، ضمانت اجرای نقض ممنوعیت‌های ماده ۴۵ قانون را تعیین جریمه نقدی از ده میلیون ریال تا یک میلیارد ریال قرار داده است و در انتهای ماده ۶۱ اشعار داشته است «... آیین‌نامه مربوط به تعیین میزان جرائم نقدی متناسب با عمل ارتكابی به پیشنهاد مشترک وزارتخانه‌های امور اقتصادی و دارایی، بازرگانی و دادگستری تهیه و به تصویب هیئت‌وزیران می‌رسد». صرف نظر از مباحث مختلفی که در خصوص ماهیت جزایی یا غیر جزایی این ضمانت اجرا وجود دارد، ایرادی که در این‌باره وجود دارد این است که این رویه شامل توافقاتی ضد رقابتی و بسیاری از ادغام‌ها نمی‌شود، در حالی که بند ۱۲ ماده ۲۳ لایحه مقررات تسهیل‌کننده رقابت و ضوابط مربوط به کنترل و جلوگیری از شکل‌گیری انحصارات، جریمه نقدی را برای کلیه توافقات ضد رقابتی از جمله ادغام‌های ضد رقابتی و هم‌چنین برای اعمال رویه‌های ضد رقابتی مقرر نموده بود به یک‌باره در متن نهایی و در فصل نهم قانون اجرای سیاست‌های کلی اصل ۴۴، ضمانت اجرای مزبور محدود به

موارد نقش ممنوعیت‌های موضوع ماده ۴۵ قانون شد و در واقع توافق‌های ضد رقابتی، تملک‌ها و بسیاری از ادغام‌ها از شمول این ضمانت اجرا خارج شدند (همان).

۱۲. مقایسه ضمانت اجرای ادغام ممنوعه شرکت در ایران و انگلیس

در حقوق انگلستان به‌طور کلی در نظام حقوقی کامن لا، ضمانت‌های اجرایی که در این زمینه وجود دارد، از تنوع بسیاری برخوردار است. ضمانت اجرای اصلی، تکلیف مدیر به بازگرداندن تمام منافعی است که از این راه کسب کرده است. برای مثال اگر مدیر در ادغام شرکت نفی برده است، باید نفع و سود را برگرداند. مبنای این ضمانت اجرا در نظام حقوقی کامن لا منع انتفاع مدیر است. ضمانت اجرای دوم، مسئولیت مدنی مدیر به جبران زینانی است که وارد کرده است. برای مثال ممکن است در نتیجه ادغام فرصت فروش شرکت‌ها کمتر شده باشد یا تعقیب دعوا، هزینه‌هایی را که تحمیل کرده باشد، مکلف به جبران است. البته در این موارد، اثبات خسارت و رابطه سببیت بین عمل مدیر و ورود خسارت لازم است. تنوع ضمانت اجرا نشده دهنده رویکرد جدی این کشور برای مقابله با ادغام ممنوعه شرکت است (مقدم، ۱۳۹۹: ۸۱۴).

بحث و نتیجه‌گیری

ادغام قانونی یا واقعی شرکت‌های سهامی که بین دو یا چند شرکت سهامی واقع می‌گردد و مستلزم انحلال بدون تصفیه شرکت یا شرکت‌های سهامی ادغام‌شده و انتقال حقوق و تعهدات آنها به شرکت سهامی ادغام‌کننده می‌باشد، پدیده‌ای نو در روابط قراردادی است ادغام شرکت‌های تجاری می‌تواند در نظام حقوقی ما قابل تحقق باشد. این امر را از ماده ۵۸۸ قانون تجارت استنباط می‌کنند. بنا بر ماده مزبور، شخص حقوقی دارای کلیه حقوق و تکالیف شناخته می‌شود جز حقوق و تکالیفی که مختص به اشخاص حقیقی است. با وجود این، ادغام شرکت‌های تجاری غیردولتی بدون تجویز قانون‌گذار امکان‌پذیر نیست و اگر صورت بگیرد دارای ضمانت اجرای قانونی است که ضمانت اجرا در این راستا از اهمیت زیادی برخوردار است؛ که باعث می‌شود از ادغام شرکت‌های تجاری به‌صورت غیرقانونی خودداری گردد، اما از آنجایی که ضمانت اجراها متفاوت هستند ابهاماتی در این زمینه وجود دارد. در واقع ضمانت اجرای ابطال، فسخ، تعلیق و ... به‌روشنی در قانون مشخص نشده‌اند و در صورتی که شرکت تجاری در زمینه ادغام تخلف ورزیده باشد مشخص نشده است که با چه ضمانت اجرایی روبه‌رو است. بنابراین پیشنهاد می‌شود که در نظام حقوقی ایران قانون‌گذار محترم بحثی را در خصوص ضمانت اجرای ممنوعیت ادغام شرکت‌های تجاری به تصویب برساند در حقوق انگلستان ادغام شرکت‌های یکی از شیوه‌های توسعه

شرکت‌های تجاری است؛ اما می‌بایست بر مبنای قانون و به صورت قانونی ادغام شوند تا ضمانت اجرایی حقوقی نداشته باشند.

پیشنهادها

با توجه به کاستی و نواقصی که در خصوص مقررات ادغام شرکت‌ها و ضمانت اجرای ادغام ممنوعه وجود دارد، بنابراین موارد ذیل پیشنهاد می‌گردد:

۱) اعمال اصلاحاتی در بخش ادغام لایحه تجارت ۱۳۹۰ که بتواند حقوق سهامداران به ویژه سهامداران اقلیت را تأمین نماید؛

۲) پیش‌بینی ماده‌ای در لایحه فوق که شرایط و مسئولیت‌های پس از ابطال ادغام به واسطه عدم رعایت تشریفات قانونی را معین نماید؛

۳) اختصاص ماده‌ای در خصوص اعطای مهلت جهت رفع موجبات ابطال ادغام، این امر از آنجا ناشی می‌شود که ادغام هزینه‌ها فرایند طولانی دارد و در مواردی می‌توان با رفع موجبات ابطال و تا جایی که حقوق اشخاص متاثر از ادغام لحاظ شود و مقررات آمیره نقض نشود، از ابطال ادغام جلوگیری گردد.

۴) تصویب مقرره‌ای که ضوابط ادغام شرکت‌ها را از منظر اقتصادی و با توجه به افقی یا عمومی یا مختلط بودن آنها معین نماید.

تشکر و قدردانی

نگارنده از عزیزانی که در فرایند انتشار این اثر نهایت همکاری را داشته‌اند، کمال امتنان را دارد.

منابع

- اردبیلی، محمدعلی. (۱۳۹۳). حقوق جزای عمومی. جلد سوم. نشر میزان.
- اسکینی، ربیعا. (۱۳۸۵). شرکت‌های تجاری. جلد اول. چاپ دهم. سمت.
- بادینی، حسن. (۱۳۹۱). بررسی تطبیقی مسئولیت مدنی ناشی از رقابت نامشروع تجاری. فصلنامه حقوق، ۴۲(۴)، ۷۸-۵۹.

https://jlq.ut.ac.ir/article_31994.html

- جعفری، ابراهیم. (۱۳۹۴). بررسی مبانی ادغام شرکت‌های تجاری با توجه به قانون تجارت. اولین همایش ملی علوم انسانی اسلامی.
- خزایی، حسین. (۱۳۸۵). حقوق تجارت. جلد اول. چاپ اول. نشر قانون.
- رشوند بوکانی، مهدی. (۱۳۹۰). حقوق رقابت در فقه امامیه، حقوق ایران و اتحادیه اروپا. چاپ اول. دانشگاه امام صادق (ع).
- رشوند بوکلانی، مهدی؛ رجالی، محسن؛ بدیع صنایع اصفهانی، امین. (۱۳۹۲). ماهیت انتقال دیون در ادغام شرکت‌های سهامی و آثار آن بر طلبکاران و بدهکاران غیر سهام‌دار. مجله حقوق دادگستری، ۷۷(۸۴)، ۱۰۲-۷۰.

http://www.jlj.ir/article_10813.html

- رضوی، سید علی و همکاران. (۱۳۹۸). ماهیت حقوقی ادغام شرکت‌های تجاری «مطالعه تطبیقی در فقه امامیه، حقوق ایران و مصر»، آموزه‌های فقه مدنی، ۱۱(۱۹)، ۳۲-۳.

https://cjd.razavi.ac.ir/article_21.html

- ستوده تهرانی، حسن. (۱۳۸۰). حقوق تجارت. جلد دوم. چاپ چهارم. دادگستر.
- صادقی، طویی. (۱۳۸۶). اصول حاکم بر حقوق رقابت تجاری. مجله تخصصی الهیات و حقوق، ۷(۲۳)، ۱۸۶-۱۶۹.

<http://ensani.ir/fa/article/189147>

- صفی‌نیا، سید نورالدین. (۱۳۸۱). درآمدی بر قانون شرکت‌های تجاری در ایران. چاپ دوم. دانشگاه تهران.

- صقری، محمد. (۱۳۹۰). حقوق بازرگانی: شرکت‌ها. سهامی انتشار.
- طالب احمدی، حبیب. (۱۳۸۴). معاملات قابل ابطال در حقوق ایران. فصلنامه مدرس علوم انسانی، ۱۳(۱۳)، ۰.

- عیسائی تفرشی، محمد. (۱۳۹۱). تعریف ادغام قانونی (واقعی) شرکت‌های سهامی و انواع آن از لحاظ حقوقی (مطالعه تطبیقی در حقوق انگلیس و ایران). مجله پژوهش‌های حقوق تطبیقی دانشگاه تربیت مدرس، ۱۶(۳)، ۱۴۵-۱۲۳.

<https://clr.modares.ac.ir/article-20-8510-fa.html>

- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۸۳). اموال و مالکیت. چاپ هشتم. نشر میزان.
- کاتوزیان، ناصر. (۱۳۹۰). قانون مدنی در نظم حقوقی کنونی. چاپ بیست و هشتم. میزان.

- گلستانی نجف آبادی، افروز. (۱۳۸۷). *جرم انگاری و فعالیت‌های ضد رقابتی در پرتو حقوق ایران و سیاست‌های سازمان تجارت جهانی*. [پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تهران].
- مقدم، عیسی. (۱۳۹۹). *تصاحب فرصت بستن قرارداد متعلق به شرکت تجاری توسط مدیر و ضمانت اجرای آن*. *مطالعات حقوق خصوصی*، ۵۰(۴)، ۸۱۸-۸۰۳.

https://jfq.ut.ac.ir/article_79680.html

- Dine, J. (1994). *Company law*, 2th en, London, Macmillan Press Ltd.
- Gillen, M. (1994). *Corporations and Partnerships*, Canada, Netherlands, Kluwer law and Taxation Publishers.
- Griffin, S. (1994). *Company law, Fundamental Principles*, 1th ed, London, Pitman Publishing.